

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola
Olasz irodalom és kultúra program

Ótott Noémi

Brunetto Latini arcai
Brunetto Latini és az *Il Tesoretto*

A doktori értekezés tézisei

Témavezetők:

Prof. Dr. Pál József egyetemi tanár

Prof. Dr. Vígh Éva egyetemi tanár

Szeged

2020

I. Az értekezés témája és célkitűzései

Egy Giottónak tulajdonított freskón Brunetto Latini és Dante Alighieri portréja összefonódik – így kapcsolta össze alakjukat a történelem és az irodalmi emlékezet is. Firenze szülöttei, azé a városé, amely később mindkettejüket száműzi. Dante élete szinte tükrözi mesteréét, ám fontos különbségek is akadnak kettejük között. Dante sosem tér vissza, míg Latini száműzetése után, visszaérve szeretett hazájába több fontos pozíciót is betölt a város élén. Dante azonban tevékenységével és hírnevével majd messze túlszárnyalja mesterét, Latinit.

Talán pontosan ez, a híresebb tanítvány életpályája, ami miatt Brunetto Latini alakja már a korszakban háttérbe szorult. Később az irodalomtörténeti vizsgálódások sem tartották eléggé érdekesnek az alaposabb és mélyebb kutatásra. De Sanctis egyenesen úgy vélte, hogy csak azért nem veszett örökre a feledés homályába a szerző neve és életműve, mert Dante emléket állított neki az *Isteni Színjátékban*.¹ Ez a híres-hírhedt mester-tanítvány viszony vált azután minden vizsgálódás kiindulópontjává, s ebből az összehasonlításból mindig Latini került ki vesztesen. A másod-, sőt harmadvonalbeli szerzők pedig kis eséllyel kerülhetnek be az irodalmi kánonba, ahogyan ez részben vele is megtörtént.

I.1. A doktori disszertáció nemcsak a magyar, hanem az olasz kutatásban is meglévő hiányt igyekszik pótolni Latini *Il Tesoretto* című allegorikus-didaktikus költeményének elemzésével, valamint a nemzetközi (elsősorban olasz, francia, esetenként angol és spanyol nyelvű) kutatásban napvilágot látott szócikkek, monográfiák és tanulmányok felhasználásával. A dolgozat célja egyrészt az, hogy megismertesse az olvasóval a Magyarországon szinte ismeretlen Brunetto Latinit, életútjának legfontosabb állomásain, valamint életművén keresztül.

I.2. Kritikusai mindig is azt vetették Latini szemére, hogy egyszerű kompilátor, aki forráskritika nélkül átvesz mindent modelljeitől. Az világosan látszik, hogy gyakran és módfelett tudatosan utánozta elődeit, főként Alain de Lille-t, Boethiust és a *Rózsaregény* szerzőjét (szerzőit), mind szó szerinti szövegátvételekkel és tartalmi párhuzamokkal, mind pedig a műfajok és stílusbeli hangnemek átvételével. Dolgozatomnak ezért az is a célja, hogy rámutasson: nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy a kompiláció jellegzetes középkori műfaj volt, így szerzőjétől nem is várhatunk el mást, mint a korábbi ismeretek, információk egybefűzését. Hiszen az enciklopédia műfajának is ez a célkitűzése: a tudás közvetítése átfogó módon. Pontosán ezért

¹ „[...] nessuno oggi saprebbe più nulla, se Dante non avesse eternato l'uomo e il suo libro...”, in DE SANCTIS, F., *Storia della letteratura italiana*, a cura di CROCE, B., Bari, 1958. p. 239.

sem szabad saját korából kiszakítva vizsgálni Latinit és költeményét, és azt számonkérni rajta, ami sem az ő szándékát, sem a kort nem jellemezte.

I.3. Az értekezés harmadik célkitűzése, hogy az eddigi szakirodalmi eredményekre támaszkodva teljes képet adjon a fent említett forrásokról az *Il Tesoretto*-ban, de immár több saját elemzési szemponttal is gazdagítva a kérdéskört. Továbbá arra is törekszem, hogy ezen elemek átvételét, a források kezelését és átstrukturálását vizsgálva bizonyítsam, hogy Latininek azon ambíciója is világosan kirajzolódik a költeményben, hogy meghaladja, túllépje modelljeit.

I.4. Végül számos szempont alapján kísérlem meg elvégezni az *Il Tesoretto* interpretációját, elődei műveihez és a korszak irányzataihoz kapcsolódó értelmezését. Az elemzés során egyaránt szerepet játszanak majd az eszme- és politikatörténeti megfontolások, a műfaj történeti és irodalomtörténeti hagyományba való beillesztés, valamint (részben) a nyelvi és stilisztikai elemzések is. Az értekezés negyedik és egyben legfőbb célja tehát, hogy a költemény forráskezelésének és szerkezeti elemei felépítésének saját szempontú, alapos vizsgálata után átfogó képet adjon az *Il Tesoretto*-ról és arról, mi lehetett Latini célja annak megírásával.

II. Az értekezés módszerei és felépítése

A dolgozat négy nagy fejezetből és több alfejezetből épül fel, valamint tartozik hozzá egy négy részből álló melléklet is.

Az I. fejezetben a nagy mennyiségű szakirodalomból a jelentősebb és a témába vágó adatokat és információ töredékeket igyekeztem számba venni.

A II. fejezetben Brunetto Latini életének legfontosabb eseményei és (eddig ismert) művei kerültek bemutatásra.

Mivel Latini elválaszthatatlan a tanítvány-Dante alakjától, a III. fejezetben a kronológiai kereteket fellazítva, az *Isteni Színjáték Pokol XV.* énekét vizsgáltam meg, a mester-tanítványt elválaszthatatlanul összekötő számos tényező közül a mester, Brunetto alakját kiemelve.

Mivel a vonatkozó szakirodalom igen bőséges, ugyanakkor nem egyenletes színvonalú és számos esetben részrehajló, az alaposabb és pontosabb elemzés érdekében a III. fejezethez tartozik az 1. és 2. számú melléklet, amelyek tartalmazzák a teljes ének általam történt prózai

fordítását, parafrázálását, illetve a sorokhoz fűzött magyarázataimat, az értelmezők és a megnevezett szerzők kommentárjainak összevetése alapján.

A IV. fejezetben a vizsgált témák és szempontok alapján Brunetto Latini allegorikus-didaktikus költeményét igyekeztem megszabadítani a keletkezése óta rárakódott, sokszor eltúlzott kritikáktól és esetenként alaptalan minősítésektől. A narrátor hangvételének tanulmányozása, a források alapos vizsgálata és a költemény kompozíciós elemeinek elkülönítése és rendszerbe illesztése, majd részletes elemzése segítségével beazonosíthatóvá váltak a poéma megírásának céljai is.

Mivel magyarul még nem elérhető a költemény szövege, a IV. fejezethez tartozik a 3. számú melléklet, amely tartalmazza a szerzői ajánlás, a poéma mérföldköveinek tekintett három birodalom és az azokat összekötő hat közjáték általam történt prózai fordítását, parafrázálását is.²

II.1. Az I. fejezetben bemutatott és feldolgozott adatokból világosan kitűnik, hogy bár a vonatkozó szakirodalomban számos kutatási részeredményt lehet felmutatni, mégis ezek többségében csakis Dante életművét tárgyalva került szóba Latini, mintegy mellékszereplőként a *Sommo Poeta* mellett.

Különösen igaz ez az *Il Tesoretto* című költemény esetében, amelyről a kritikusok többsége egyértelműen negatívan nyilatkozott. A poéma elemzését tekintve a téma elhanyagoltsága tapasztalható nemcsak magyarországi, hanem nemzetközi szinten is. Bár már elindultak biztató folyamatok, ezek többsége még mindig csak egy-egy kérdéskört emel ki Latini életművéből, vagy magából a költeményből. A „népszerűnek” számító témákon (Brunetto Latini politikai gondolatai és kultúrája, a *La Rettorica* előképei, a *Trésor* enciklopedikus jellege, bestiáriuma stb.) és néhány alapvetésen kívül (például a poéma néhány forrásának és modelljének beazonosítása), magát a költemény egészét nem vizsgálták. A szakirodalom túlnyomó része csakis a *Lectura Dantis* témakörében említi meg az idős firenzei

² Igen jelentős mérföldkö az *Il Tesoretto* forráskiadásainak történetében a mű kétnyelvű megjelenése, eredeti és angol nyelven, Bolton Hollowaynek köszönhetően. Vö. *Il Tesoretto (The Little Treasure)*. Testo critico di BOLTON HOLLOWAY, J., New York, Garland, 1981. Az ő nyomán, de Pozzi szövegét (lásd: *Il Tesoretto*. Testo critico di POZZI, G., *Poeti del Duecento* a cura di CONTINI, G., Milano, Ricciardi, 1960. II. pp. 168-284.) használva jelentette meg a művet Ciccuto is, aki bőséges kommentárral látta el a verssorokat és nyelvészeti szempontok kiemelésével is gazdagította a költemény elemzését. Mind Bolton Holloway, mind Ciccuto 13. és 14. századi kódexekből dolgozott, s a kiadások előszavában a kéziratok szövegváltozatainak viszonyát is meghatározták. Mivel az értekezésben kitűzött céljaim megvalósítását a költemény szövegének minél pontosabb értelmezése és vizsgálata szolgálja, ezért elemzésemben főleg Ciccuto munkájára és annak megállapításaira támaszkodtam. Vö. LATINI, B., *Il Tesoretto*, a cura di CICCUTO, M., Milano, Rizzoli, 1985.

alakját, hiszen az *Isteni Színjáték Pokoljának* XV. énekében a bűnösök között ott találjuk a mestert is.

II.2. A II. fejezetben a biográfiai adatok közlése során kiemelt figyelmet fordítottam az eddigi szakirodalomban is ismert és elfogadott adatok közlésére, de kitértem a leggyakrabban előforduló vitás kérdésekre, bizonytalanságokra is, mint például Latini műveinek keletkezési idejére, az azok közötti kapcsolatra, egyes munkái címzettjeinek kilétére stb. Az ezen résztémákra vonatkozó hipotézisek valóságalapját is megvizsgáltam, több szempontból megközelítve és árnyalva a kérdéses részeket.

Az életrajzi adatok rendszerezése után részletesebben foglalkoztam több olyan polemikus kérdéssel, mint amilyenek Latini száműzetésének eseményei, a Firenzébe való visszatérésének lehetséges időpontja, az őt ért hatások, és alakjának elhelyezése kora művelődéstörténeti-politikai-irodalmi kontextusában.

Továbbá igyekeztem árnyaltabb képet adni a spanyolországi és franciaországi tartózkodása alatt szerzett (szerezhetett) ismereteiről, a két ország uralkodójához köthető politikai-kulturális kapcsolatairól.

Nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy Villani krónikájának Latini alakját méltató leírásai nyomán egy olyan művelt embernek fessek le, akit végső soron mindig is a minél nagyobb és szerteágazóbb doktrinális tudás megszerzése, azután pedig ennek az ismeretanyagok az átgondolása, tudatos megszűrése és még tudatosabb elrendezése érdekelte. A legfontosabb cél tehát nem íróként-költőként, esetleg politikusként múlthatatlan érdemeket szerezni: úgy vélem Latinit mindig is a pedagógiai szándék vezérelte. Menni, látni, tapasztalni, tudást megszerezni, azt azután rendszerezni és átadni – ezek voltak fő motivációi. A teoretikus részt a háttérbe szorítva, főleg az elemzett *Il Tesoretto*-ból kitűnik, hogy a firenzei mester tanítani akart: átadni az olvasónak mindazt az ismeretanyagot, amellyel gyakorlati tudást szerezve, hatékonyan tud a gondolkodó polgár a köz javáért cselekedni.

II.3. Bár az *Isteni Színjáték Pokoljának* 15. éneke később keletkezett, mint a tárgyalt költemény, az *Il Tesoretto*, ez őrizte meg Latini nevét (és művének címét) az utókor számára, és tulajdonképpen innen indul ki szinte mindegyik, Latinivel foglalkozó elemzés.

A dolgozat valódi célját szem előtt tartva, azaz, hogy az *Il Tesoretto* komplex bemutatását és elemzését elvégezzem, a III. fejezetben csak a szűkebb témába vágó kérdésekre fókuszáltam és a legjelentősebb motívumokat emeltem ki az énekből. Ennek a nézőpontnak azért is van jelentősége, mert a *canto* mindig is az *Isteni Színjáték* legvitatottabb énekei közé

tartozott, emiatt sokan és sokféleképpen foglalkoztak vele. Mivel ambivalens epizódja ez a műnek, a kutatókat régóta foglalkoztatja, hogy ez a fajta többértelműség előre eltervezett, eredeti szerzői szándék folytán van jelen, vagy az azóta ráarakódott értelmezésrétegeknek köszönhető. Az ének azért is érdemel kiemelt figyelmet, mert a sok hipotézis és eltérő vélekedés miatt valószínűleg a legtöbben már eleve előfeltevésekkel, sőt, előítéletekkel közelítenek hozzá. Bár bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, az elemzések általában két fő szálon futnak: vizsgálják a mester-tanítvány közötti viszonyt, nagy hangsúlyt fektetve azokra a dantei intenciókra, amelyek a kettőjük közötti kapcsolat milyenségére irányulnak (azaz hogyan viszonyul Dante Latinéhez, mit akar az olvasóval láttatni); főként azonban a „*Mi Brunetto Latini bűne? Mit követett el, hogy a szodomiták között bűnhődik? Miért helyezte tanítványa ebbe a körbe?*” kérdéskörben bonyolódnak, talán túlzott jelentőséget is tulajdonítva a mester vélt vagy valós vétkének.

Azonban úgy vélem, és a fejezetben ennek alátámasztására tettem kísérletet, hogy ser Brunetto kissé talán túldimenzionált bűnének kérdésén túl számos olyan szerkezeti és tartalmi elem fellelhető az énekben, amelyeket érdemes közelebbről megvizsgálni. A III. fejezet alfejezeteinek elemzése tehát három, általam meghatározott területre koncentrálódott:

- (1) az ének szerkezetét, felépítését, a rá vonatkozó, és benne előforduló előre- és visszautalások rendszerét vizsgálta;
- (2) az ének szóhasználatát, metrikai sajátosságait elemezte; és végül
- (3) támaszkodva az ezzel kapcsolatos tág szakirodalomra, megkísérelte felvázolni a bűnnel-büntetéssel kapcsolatos teóriák és magyarázatok legfőbb irányvonalait.

Úgy gondolom, az általam kiemelt és rendszerbe szervezett főbb vizsgálódási kérdések kulcsot adhatnak az ének pontosabb megértéséhez és rávilágítanak az egész *Színjátékon* belül elfoglalt helyzetének jelentőségére. Az énekből ugyanis fontos és általános érvényű következtetések vonhatók le a mű egészére nézve, mind Dante világnézetére, mind pedig Brunetto Latini életművére vonatkozóan. Véleményem szerint jól látható, hogy Dantét világos célok vezették, amikor szereplővé tette egykori pártfogóját, hiszen az ő alakján keresztül tulajdonképpen saját magát, az ő erkölcsi és intellektuális értékeit ábrázolja. Azok a szavak pedig, amit idős firenzei mestere szájába ad, egyben felvázolják azokat az irányvonalakat is, amelyekről a szerző Latinivel kapcsolatban szeretnék szólni.

II.4. Mivel az elemzők kezdettől fogva előítéletekkel közelítettek az *Il Tesoretto* felé, sokáig úgy tartották, hogy egy hibrid alkotás tudomány és költészet határán, amely bár sokrétű és nagy mennyiségű tudást próbál versbe szedve közvetíteni, de ebbe a kevert műfajiságba belebukik.

A másik leggyakoribb hibája, amit Latini szemére vetnek, hogy a mű egy rossz imitáció, amely csak még egyértelműbbé teszi a minden eredetiség híján lévő szerző hiányosságait. Olyan stílus nélküli szerzőnek tartják, aki keveri a művészetet és a tudományt, a prózát és a költészetet, fenntartások nélkül vesz át elemeket modelljeitől, és összekeveri ezeket személyes élményeivel és politikai elképzeléseivel.

A költeményben a helyek és helyszínek allegorikusak, nincsenek világos topográfiai utalások, csak egymást követik (egymástól világosan szét nem választva) reális és fantasztikus, fiktív helyszínek. Ebben a folyton változó, kaleidoszkopikus világban csupán az utazó-főszereplő személye az állandó. Egyedül vándorol, nincs állandó vezetője vagy támasza, útja során csak az allegorikus alakoktól kap tanítást és útbaigazítást. Véleményem szerint épp ez adja a költemény újszerűségét: az allegorikus utazás során feltűnő másik világ különböző aspektusai, tájai, birodalmi, illetve a bemutatás módjának variálása. Ha mindenáron, a kritikák nyomán, a mű egységét keressük, akkor ez, tudniillik az út egyes állomásainak tudatos elrendezése adhatja meg a költemény belső szerkezetét. Az allegorikus utazás ugyanakkor csak eszköz a szerző kezében, hiszen az a célja, hogy enciklopédikus- és gyakorlati jellegű tudást közvetítsen az olvasó felé. Az utazó-főszereplő olyan tapasztalatokat és tudást szerez, amelyet meg kíván osztani az olvasóval. A poéma egymástól oly különböző történései és részei pedig arra is hivatottak, hogy a figyelmet a kozmosz különböző részeire és aspektusaira irányítsák.

A dolgozat IV. fejezete ezért – összevetve a korábbi szakirodalmi megállapításokkal – bemutatott több egyedinek számító elemet az *Il Tesoretto*-ban.

II.4.1. A datálás kérdésköre és a cím elemzése után a következő alfejezetek Latini forrásait veszik számba. Bár Latini kétségkívül a már megnevezett szerzőket és műveiket tekintette alapnak az *Il Tesoretto* megalkotásakor, mégis az allegorikus-didaktikus költemény műfaját megújítva egyúttal sajátos színezetű poémát alkotott, és irodalmi példát is nyújtott arra, hogy hogyan lehet egy irodalmi műfajt az etikai-politikai-didaktikai irodalom szolgálatába állítani. A fejezet részletesen foglalkozik a költemény közvetlen előzményeivel és számba veszi a lehetséges analógiákat Latini és Alain de Lille, Boethius és Guillaume de Lorris művei között, ugyanakkor kitér egyéb lehetséges inspirációs forrásokra is.

Igyekeztem bebizonyítani, hogy Latini más szerzőktől származó átvételei nem egyszerű utánzások, modelljei mondanivalóját egy egészen más struktúrába helyezte, és más hangsúlyokat is adott a szöveg egyes részeinek. Ő ugyanis átvette, átdolgozta és – ha a célt az szolgálta –, variálta az egyes elemek sorrendjét. Az *Il Tesoretto*-ban ott a szerzői szándék, hogy ugyanezen elemek felhasználásával már valami újat hozzon létre. Tehát véleményem szerint

ezért sem használhatjuk az „egyszerű utánzás” értékítéletet, hanem pontosabb úgy fogalmazni: a költemény valami meglévőnek a továbbfejlesztése. Latini, aki az allegorikus hagyományt bevezeti az olasz irodalomba, immár toszkán nyelven, nem korlátozza művét elődei allegóriájának egyszerű leképezésére, mind formai, mind tartalmi szempontból is megfigyelhetőek újítások a költeményben. Ezeket szerzőnként és a költemény mérföldköveiként szolgáló epizódonként vizsgáltam, rámutatva nemcsak az analógiákra, hanem kiemelve azokat a különbségeket is, amelyek az átvett forrásanyagok elrendezése során alakultak ki.

II.4.2. A dolgozat másik alappillére a szerző hangjainak elkülönítése és a költemény szerkesztési elveinek elemzése volt. Úgy vélem, hogy az *Il Tesoretto* mondanivalója és értéke pontosan ezekben a kompozíciós elemekben mutatkozik meg, így érdemes közelebbről is megvizsgálni, hogyan válnak bizonyos szöveghelyek a történet kulcspontjaivá.

A korábbi ilyen jellegű művekhez képest a költemény kerete nem egy álom vagy egy túlvilági utazás, illetve az allegorikus látásmód csak egy eszköz a kezében, hogy azon keresztül bemutassa a főszereplő formálódását, ismeretelsajátítását, lelki- és erkölcsi fejlődését. Ezeknek a főleg pragmatikai ismereteknek az átadása strukturálja magát a történetet is. A narráció felépítésének alapja az útvonal, minden útszakasz egyben egy új típusú tanítás is. Az utazás fő motorjává a kíváncsiság válik, majd a főszereplőt már az a vágy hajtja, hogy a rendelkezésre álló tudásanyagának minél több szeletét megszerezze, elsajátítsa. A költeményben nem szerepelnek pontos földrajzi helyek, nem találunk arra való utalást, hogy éppen hol jár az utazó. Maga a főszereplő is gyakran letér az egyenes útról, eltéved, s nem ismeri fel, hogy éppen merre jár. Ez a tájékozódási deficit az allegorikus alakokra is vonatkozik, először őket sem ismeri fel, minden helyszínen más és más jelekből jön rá (külső jellemzők, attribútumok, feliratok, vagy a figura nevezi meg magát), hogy kivel is van dolga. Ezek az útról való letérési pontok a főszereplő bizonytalanságát is szimbolizálhatják, azaz, hogy azért téved el, mert az útvonal adott pontján még nem értette meg teljesen a kapott tanításokat-útmutatásokat, s folytatnia kell a tanulási folyamatot, hogy a tudást igazán megszerezhesse. Ha az utazást beteljesíti, erkölcsi- és intellektuális fejlődése is beteljesedik.

A folyton újra és újrakezdődő utazás tematikája miatt a költemény cselekményvezetése nem lineáris: amikor a főszereplő eltéved, új birodalomba jut, amit az új helyen megtanul, azt azután újragondolja, s ezek az epizódok újra és újra kizökkentik. Ez a gondokkal, nehézségekkel teli kanyargós út azt közvetíti az olvasó felé, hogy bizony a tanulás folyamata is

rögös útszakasz, tele van buktatókkal, nem egyszerű a tudás megszerzése, rendszerezése és alkalmazása.

Az ajánlás részletes vizsgálata után a poéma különböző részeiben felbukkanó narrátor hangvételével foglalkoztam. A szerzői ajánlás után ugyanis a narrátor hangja akkor tűnik fel először, amikor megismerjük Latini száműzetésének politikai és történelmi körülményeit. Amikor azonban az allegorikus utazás megkezdődik, a narrátor központi szerepe gyengülni kezd, majd teljesen el is tűnik, és a szerző hangja azon perszónifikációk hangjával egyesül, akikkel a főszereplő-Latini találkozik. A szerző-narrátor átadja domináns szerepét egy sor olyan tanítónak, akik felfedik a főszereplőnek azt a tudást, amelyet a szerző-Latini akar az olvasónak feltárni. Didaktikai célokból tehát a szerző hangja a mesterek hangjával azonosul.

Az utazó-főszereplő útja során három birodalomba nyer bebocsáttatást: a *Természet*, az *Erény* és a *Szerelem istenének* királyságába juthat be. Valójában ezekben az epizódokban történik a költemény didaktikai céljának beteljesítése: a megszemélyesített alakok (*Természet*, *Erény* és leányai) tanításain, a lovag oktatásán, majd Ovidius útmutatásán keresztül közvetíti Latini a tudást olvasói felé. Ezek az epizódok tehát egyben mérföldkövek, amelyeket bejárva az utazó közvetítésével valójában az olvasó nevelése, formálása történik meg. A három kerettörténet részletes bemutatása és elemzése után úgynevezett rövid közjátékokat is azonosítottam a szövegben. Hat ilyen összekötő mozzanatot különítettem el: ezek előkészítik, bevezetik a következő epizódot, vagy éppen ellenkezőleg, lezárják, összegzik az adott történetet és annak tanulságait. Ezek az összekötő szövegek „tartják mozgásban” az utazó-főszereplőt és lendítik tovább a poéma narratíváját.

Úgy gondolom, hogy az *Il Tesoretto*-ban bemutatott utazásnak ez a három fő epizód, a *Természet*, az *Erény* és a *Szerelem* birodalma ad keretet, a fent bemutatott átkötő részek pedig az egyik birodalomból a másikba való átjutást vázolják fel. Pontosan emiatt, az allegorikus utazás és a közvetíteni kívánt ismeretek lényege ebben a három kerettörténetben fogható meg. Így azt igyekeztem bebizonyítani, hogy az *Il Tesoretto* kompozíciós elemei, helyesebben azok hiányzó volta, amelyeket az eddigi kritika olyan negatívan ítélt meg, valójában stilisztikai funkciót töltenek be. Nem az a lényeg, hogyan írja le a költemény alapját adó utazás mérföldköveit, hanem az, amit ezeken keresztül a szerző közölni akar olvasóival. Az allegorikus tájakon való vándorlás legfőbb jellemzője a változatosság, az, hogy az utazó-szemlélő mindig máshogy írja le a látottakat.

A szerkezeti elemek vizsgálata kapcsán külön is kitértem az *Il Tesoretto* céljaira, azaz, hogy mi volt Latini szándéka a költemény megírásával. Az egyes kerettörténetek kapcsán részcélokat is kiemeltem, valamint az *Erény* birodalmának programadó voltát hangsúlyoztam.

Véleményem szerint ugyanis az *Erény* birodalmának epizódja a költemény egyik leghangsúlyosabb része, egyfajta politikai program. Reflektál Firenze politikai valóságára, az őt alkotó sokféle és sokszínű, ugyanakkor Latini szerint összeegyeztethető értékeire. Az udvari költészet, a lovagregények és lovagi hagyományok még a régi elit ízlését tükrözik, de az újonnan megszülető etikai-politikai jellegű művek, mint amilyen az *Il Tesoretto* is, már egy új közeghez szólnak. Az általa közvetített érték már a „*vivere civile*”, azaz a polgári életforma alapjait jelenti, s a közéletben tevékenykedők felé fordul. Úgy látom, Latini azt az összekötő szerepet vállalta fel, amely hidat teremtett az arisztokratikus ízlés és egy újfajta etikai-politikai értékrend között.

II.4.3. A fejezet továbbá tartalmazza még olyan résztémakörök elemzését, mint a *La Penetenza*–epizód, vagy a költemény hiátusai.

Mivel a *Bűnbánat*–epizód erősen didaktikus, több ponton pedig nem illeszkedik a költemény addigi tematikájába, sokáig egy utólagosan beillesztett jelenetnek tekintették, amely az allegorikus elbeszélés egységét megbontja. Éppen ezért több kéziratból hiányzik, vagy ellenkezőleg, külön, egyfajta verses episztolaként kezelik és ebben a minőségében kapott külön címet is. Arra, hogy ez a rész miért nem illeszkedik szervesen a költemény szövetébe, az lehet a magyarázat, hogy itt a szerző-Latini egy másfajta elbeszélési módot választott. A vallomást ugyanis egy kedves, nagyrabecsült, közeli barátjának címzett levélbe rejti. Úgy vélem azonban, hogy bizonyos tartalmi elemek összekapcsolják az előző epizódokkal, tehát jól illeszkedik a költemény kompozíciójába. Folytatva az előző fejezetekben megfogalmazott gondolataimat a korábbi kritikákkal szemben, úgy gondolom, hogy az *Il Tesoretto*t kompozíciós elemei, azok megteremtése és igen tudatos és módszeres elrendezése teszik érdekessé minden további vizsgálódás számára. A fiktív levél mondanivalója pedig nem áll éles ellentétben a költemény korábbi részeivel, sőt, azokból világosan következik. Ha ebből indulunk ki, a bűnbánat és az ezzel kapcsolatban elemzett vétkek témája arra is szolgál, hogy a költemény még szélesebb spektrumát nyújtsa a korszak műveltségének. Az egyén erkölcsi újjászületése tehát nagyban befolyásolja az enciklopedikus jellegű tanítás tartalmát, módját és céljait is. Ráadásul az epizód azért is jelentős a mű egésze szempontjából, mert a bűnbánat teszi lehetővé, hogy az utazásnak új szakasza kezdődjön.

A költemény szövegében vannak későbbre ígért, azonban végül teljesen hiányzó témák. Ezekről csak elvétve emlékezik meg a szakirodalom, és nem tesz arra kísérletet, hogy ezen motívumokat összegyűjtse, vagy valamilyen logikus struktúrába szervezze. Ezért egy

alfejezetben kísérletet teszek a hiánnyal kapcsolatos elemek és részletek kimutatására és rendszerezésére is.

II.4.4. Az *Il Tesoretto* komplex elemzését a költemény elbeszélésmódjának és nyelvhasználatának vizsgálata zárja. Ebben a részben néhány alapvető jelenségre, illetve pár jellegzetes vonásra (retorikai alakzatok és költői képek használata, a narráció íve stb.), mutatok rá.

III. Az értekezés eredményei

Az értekezés célja mindenekelőtt az volt, hogy bemutassa és megismertesse a magyar olvasóval is a Magyarországon szinte ismeretlen Brunetto Latini firenzei írot, költőt, szónokot és politikust.

(1) Nemcsak az életrajzi vonatkozású adatok feltárását és azok részletes ismertetését végeztem el, hanem a fennmaradt és a szakirodalom által beazonosított alkotásainak rövid jellemzését is adtam. Így nemcsak életútjának, hanem életművének felvázolása is megtörtént. Emellett elhelyeztem őt a korszak alkotói között, remélhetőleg így emelve be méltatlanul elhanyagolt személyét az irodalmi kánonba. Úgy vélem, hogy a magyar kutatásokban meglévő hiány egy részét jelen dolgozat sikeresen pótolta.

(2) Összességében úgy látom, hogy sikeresen meg tudtam valósítani azokat a célokat, amelyeket a dolgozat bevezetőjében kitűztem, illetve meg tudtam válaszolni azokat a kérdéseket, amelyeket a bevezetőben előzetesen felvettem hipotézisként. Úgy gondolom, hogy a disszertáció további eredményekkel gazdagította az eddigi hatalmas, ugyanakkor kissé leegyszerűsítő, esetenként elnagyolt, más fókuszú, illetve roppant módon hiányos magyar és idegen nyelvű szakirodalmi munkákat, amelyekről az I. fejezet rövid kritikátörténeti áttekintése szólt. Ezek behatóbb tanulmányozása, továbbgondolása, valamint az általam felvetett nézőpontok beemelése után több pontosításra és egyes kérdéskörök további árnyalására is sor került.

(3) Az I. fejezetben tett megállapításaimból kiindulva vizsgáltam Latinit és az *Il Tesoretto*t a korszak művelődéstörténeti-politikai-irodalmi kontextusában, s talán az értekezés II. fejezetének ezen alfejezetei adalékokkal tudtak szolgálni és hozzájárulni a 13. század Itáliájának politika-, művelődés- és irodalomtörténeti tárgyalásához is.

(4) Sokan úgy tartják, ha Dante nem örökíti meg tanítóját az *Isteni Színjátékban*, nem is maradt volna fent Latini neve, és való igaz, Latini élete és munkássága szinte minden esetben csak a *Sommo Poetával* kapcsolatban kerül említésre. A dolgozat III. fejezetében a *Pokol XV.* énekének kapcsán, az eddigi szakirodalmi irányvonalak mellett (és azokon túl), rámutatva időnként ezen elképzelések és hagyományos értelmezések korlátaira is, levontam a saját következtetéseimet Latini szerepéről és pokolbéli szerepeltetéséről. Az általam meghatározott és rendszerbe illesztett szerkezeti és tartalmi elemek lehetővé tették, hogy további következtetéseket vonjak le mind a szerző-Dante szándékaira, mind pedig a szereplő-Latini életművére vonatkozóan. Az énekben megszólaló idős firenzei mester szavai pedig egyben felvázolták azokat az irányvonalakat is, amelyekről a IV. fejezetben a szerző-Latinnal kapcsolatban írtam.

(5) A IV. fejezet elemzése során pedig bizonyítást nyert, hogy Latini az *Il Tesoretto* megírásával nemcsak megújította az allegorikus-didaktikus költemény műfaját, hanem azt saját gyakorlati céljainak szolgálatába is állította. A dolgozat egyik fontos eredménye, hogy a költemény forrásaival kapcsolatban alapvető megállapításokra jutott. Ahhoz, hogy Latini ezt a didaktikai célt elérje, szükség volt modelljei átdolgozására, a más szerzőktől átvett elemek saját rendszerébe való illesztésére is. A költemény tehát nem korlátozódik egyszerű leképezésre, hanem formai- és tartalmi újításokra törekszik. Ezeket a formai- és tartalmi elemeket szerzőnként és a költemény mérföldköveiként szolgáló epizódokként vizsgáltam, így rá tudtam mutatni nemcsak az analógiákra, hanem ki tudtam emelni azokat a különbségeket is, amelyek az átvett forrásanyagok elrendezése során alakultak ki.

(6) A másik fontos eredmény, hogy a dolgozat az *Il Tesoretto* mondanivalóját és értékét az általam felismert és egymástól elkülönített kompozíciós elemek kapcsán vizsgálta. A három kerettörténet a történet három kulcspontja, s a három birodalom (a *Természet*, az *Erény* és a *Szerelem istenének királysága*) leírása tulajdonképpen a költemény didaktikai céljának beteljesítése: a megszemélyesített alakok tanításain és útmutatásain keresztül közvetíti Latini a tudást olvasói felé. Ezért nevezi az értekezés ezeket az epizódokat mérföldköveknek, amelyeket bejárva az utazó közvetítésével valójában az olvasó nevelése, formálása történik meg.

A három kerettörténet részletes bemutatása és elemzése mellett sikerült hat úgynevezett rövid közjátékot, összekötő mozzanatot is elkülönítenem a szövegben, amelyek célja az utazó-főszereplő útjának és a poéma narratívájának továbbvitele, továbbfűzése. A költemény narratívája ugyanis egy utazás történetét öleli fel: egy olyan költői vízió ez, amelynek állomásai, mérföldkövei egy-egy kiemelt jelentőségű találkozás történetei. Ezeknek a megállóknak az a célja, hogy az utazó-főszereplő olyan megszemélyesített alakokkal találkozzon, akikről széles

körű tudást szerez a legkülönbélebb (filozófia, természettudományok, morálfilozófia, kozmogónia, hét szabad művészet stb.) területeken. A fő cél azonban az olvasó nevelése-fejlesztése-okítása: a költemény egyfajta használati útmutatóként, hasznos gyakorlati kézikönyvként akar szolgálni a tudásra szomjas, tudatos és aktív polgár számára.

(7) Fontos eredmény a költemény már említett epizódjainak magyar nyelvre való átültetése, a poéma kulcsjeleneteinek parafrázálása (a 3. számú mellékletben), ezen alapszik a dolgozat elemzése és a tárgyalt témák vizsgálata, s ez a kutatás további irányainak és célkitűzéseinek az egyik kiindulópontja is.

Mindezeket túl a disszertáció új eredményeként és konklúziójaként két dolgot szeretnék még kiemelni. Egy Magyarországon szinte teljesen ismeretlen szerző életét és életművét igyekeztem ismertetni és elhelyezni kora politikai-kulturális viszonyaiban. Majd az *Il Tesoretto* vizsgálata során bizonyítást nyert, hogy tudatos szerzői viselkedés van mind forrásai elrendezése, mind költeményének struktúrája mögött.

IV. A kutatás további irányai

A dolgozat keretei nem tették lehetővé, hogy egyes kérdések megfelelő mélységben kerüljenek tárgyalásra. Ezért jövőbeli kutatási irányaim kapcsolódhatnak majd ezekhez a felvetett problémákhoz. A disszertáció továbbfejlesztése tehát több irányban és több témakörben is lehetséges. A Latini-életmű datálási kérdéseinek és a művei közötti kapcsolatnak a megnyugtató pontosítása még várat magára. Az elemzés során bemutatott imitációkon és inspirációkon kívül pedig még bőven lehetséges további mintákra bukkanni nemcsak az ókori, hanem a középkori irodalomban is. A további történeti, filológiai és exegetikai kutatás folytatására tehát számos lehetőség kínálkozik.

A végső célkitűzés pedig a jelen értekezés megállapításait és a későbbi kutatási eredményeket felhasználó, teljességre törekvő és összefoglaló jellegű Brunetto Latini-monográfia megírása, illetve az *Il Tesoretto* magyar nyelvre való lefordítása, kommentárokkal és magyarázatokkal ellátva.

Publikációk az értekezés témájában

Ótott Noémi, Az *Il Tesoretto* forrásainak tükrében, in *Antikvitás és Reneszánsz V.*, Szeged, 2020. pp. 15-33.

Ótott Noémi, „*Or va mastro Burnetto per un sentiero stretto*” – I tre regni ne *Il Tesoretto*, in *Nuova Corvina Rivista di Italianistica*, 33., Budapest, Istituto Italiano di Cultura, 2020. (megjelenés alatt)

Ótott Noémi, „*Al valente signore*” – egy allegorikus utazás ajánlása

Utazás és spiritualitás a klasszikus és a neolatin kultúrákban konferencia 2018.

(szerk.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet (folyamatban)

Ótott Noémi, „*Siete voi qui, ser Brunetto?*” – I volti di Brunetto Latini: rappresentazione e autorappresentazione, in *Italianistica Debreceniensis*, XXIII., Debrecen, Dipartimento di Italianistica dell’Università di Debrecen, 2017. pp. 96-107.

Ótott Noémi, Parlare e scrivere su Dante (Ortodossia ed eterodossia in Dante Alighieri), in *Letteratura Italiana Antica*, 18., Pisa Roma, Fabrizio Serra Editore, 2017. pp. 463-465.

Molnár Annamária, Ótott Noémi, Pál József (szerk.), *Lát(szó)tér: Fiatal kutatók italianisztikai tanulmányai*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2016. 381 p. (kötetszerkesztés)

Ótott Noémi, Brunetto Latini arcai: megjelenítés és önmegjelenítés, in Molnár Annamária, Ótott Noémi, Pál József (szerk.), *Lát(szó)tér: Fiatal kutatók italianisztikai tanulmányai*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2016. pp. 13-31.

Ótott Noémi, „*Siete voi qui, ser Brunetto?*” - Brunetto Latini, autore e protagonista, in Katalin Kürtösi (szerk.), *Text and text – text and picture – text and music* (International Doctoral Student Conference, Szeged, September 19-20th, 2014), Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2016. pp. 85-94.

Ótott Noémi, Ortodossia ed eterodossia in Dante Alighieri (a cura di Carlota Cattermole, Celia de Aldama és Chiara Giordano), Ediciones de La Discreta, Madrid, 2014. pp. 930., in *Dante Füzetek / Quaderni Danteschi*, 12., Magyar Dantisztikai Társaság, Budapest, 2015. pp. 208-214.

Ótott Noémi, „*Iddio ti guardi sempre, per la tua Margherita, ti si raccomanda...*” ovvero tentativo di sistemare i temi e i motivi frequenti nelle lettere di Margherita Datini, in *Nuova Corvina Rivista di Italianistica*, 23., Budapest, Istituto Italiano di Cultura, 2011. pp. 81-86.

Az értekezés témájához köthető konferenciák, előadások

Brunetto Latini e Il Tesoretto: un viaggio allegorico,

Utazás és spiritualitás a klasszikus és a neolatin kultúrákban konferencia az ACRIL (ArtesCRITicaLinguistica) és a Francia Kapcsolat kutatócsoport szervezésében, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Romanisztikai Intézet, Budapest, 2018. május 17–18.

„*Siete voi qui, ser Brunetto?*” – *I volti di Brunetto Latini,*

RODOSZ/4 – Romanista Doktoranduszok Konferenciája, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Romanisztikai Intézet, Budapest, 2018. április 27–28.

Brunetto Latini szerepei: megjelenítés és önmegjelenítés az Il Tesoretto című költeményben, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kari Tudományos Diákköri Konferencia – Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék rendezvénye, Szeged, 2016. április 20.

Brunetto Latini arcai: megjelenítés és önmegjelenítés, pályamunka III. helyezés

Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága és „A tudomány támogatásáért a Dél-Alföldön Alapítvány” tudományos pályázata, Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottság, Modern Filológiai Munkabizottság, Romanisztika Albizottság, „Az olasz irodalom kezdetei”, Szeged, 2015.

*„Siete voi qui, ser Brunetto?” – Brunetto Latini, autore e protagonista,
Text and text – text and picture – text and music, 9th International Doctoral Student
Conference of Martin–Luther–Universität, Halle–Wittenberg, Masaryk University, Brno
and the University of Szeged, Szeged, 2014. szeptember 19–20.*